

מֵלֵאָת

מחקרי האוניברסיטה הפתוחה
בתולדות ישראל ובתרבותו

ב

בעריכת

שמואל אטינגר יצחק ד' גילת שמואל ספראי

האוניברסיטה הפתוחה
תל-אביב, תשמ"ד

“אבי המרד”

לכחינת התואר, תולדותיו ותפקודו במסורת ההיסטורית
של הרביזיוניזם, האצ”ל ותנועת החרות

יעקב שביט

“...אותו תחום בלתי-נתפס בין רומנטיקה
פוליטית לבין הרפתקנות פוליטית”
זאב ז'בוטינסקי, ספור ימי, עמ' 60

[א]

עניינו של מאמר זה הוא אותו תחום בלתי-נתפס, דינאמי ומעומעם, שבין רומנטיקה פוליטית לבין הרפתקנות פוליטית המנסה להגשים את עצמה ומאמינה בסיכוייה. ביתר דיוק הוא דן ב"מיתוס פוליטי"¹ מרכזי במסורת ההיסטורית הרביזיוניסטית, ובעיקר בזאת הרביזיוניסטית הרדיקאלית, כפי שמצאה את ביטוייה המאורגן והפעיל בארגון הצבאי הלאומי (אצ"ל) ובתנועת החרות והמסורת ההיסטורית שלה. מנקודת-המבט של מסורת זו, ענייננו ברעיון שהגשים את עצמו והוכיח את צדקתו: ה"מרד" שהכריז האצ"ל על בריטניה הגדולה והשלטון המאנדאטורי שלה בארץ-ישראל היה מימושו של רעיון, שראשיתו כעשר שנים קודם-לכן, והוא שהביא בסופו של דבר לסימוו של המאנדאט ולכינונה של מדינה יהודית ריבונית בארץ-ישראל.

המסורת ההיסטורית של ה"ימין" הפוליטי והאידיאולוגי בציונות איננה מגלה עמדה אחידה באשר למקורו של רעיון המרד ובאשר לזכות האבהות על הופעתו, גיבושו ותחילת מימושו בפועל. המסורת ההיסטורית הקשורה באצ"ל מרגישה את זכויותיו של זאב ז'בוטינסקי כ"אבי המרד" ומטשטשת מאוד את חילוקי-הדעות העמוקים בין ז'בוטינסקי לאצ"ל בשאלה זו. בכך היא מציגה את הארגון כממשיך עקיב, ללא סייג וסטייה, את ררכו המדינית של ז'בוטינסקי ואת רעיון המרד שלו. המסורת ההיסטורית הקשורה בארגון לוחמי חירות ישראל (לח"י) מרגישה, לעומת זאת, את התפקיד המכריע שהיה לאברהם שטרן (יאיר) בגיבוש רעיון המרד ובפעולות הארגוניות לקראת מימושו. מסורת זאת אינה רואה בז'בוטינסקי את "אבי המרד", וב"מרד" שהכריז האצ"ל בראשית שנת 1944 רואה היא הצטרפות — שהתאחרה כארבע שנים — של האצ"ל לרכו של אברהם שטרן והכרה בצדקתה. הפולמוס בין שתי המסורות העיקריות הללו איננו, כמובן, רק פולמוס

1. כ"מיתוס פוליטי" הכוונה כאן לאמונה רווחת ומושרשת בקרב ציבור מסוים, המעצבת את תכנית השקפתו, עולמו והתנהגותו במישור הפוליטי (הרחב או הצר), ואשר מחקר היסטורי עשוי לערער על המהימנות והאמינות ההיסטורית שלה, בלי שיהיה בכך, בדרך-כלל, להשפיע על אותו ציבור ולשנות את השקפתו בדבר "ההיסטוריות" הבלתי מעוררת של האמונה והידיעה שעליה היא מושתתת.

וקורא למרד ולאלימות". להנהלה הציונית אכן היתה סיבה לראגה, שכן המאמר הזה הוצג בפני ועדת שאו כדוגמה לתעמולה הרביזיוניסטית בעלת האופי ה"פרובוקאטורי" בעניין הכותל. קינלים פרידי, בא"כוחה של ממשלת ארץ-ישראל בפני הוועדה, הביא את המאמר, וכן את מברקו הבהול של הופין, לראיה ניצחת לטענת הפרובוקאציה. ד"ר הופין נדרש אפוא בעדותו להסביר את המברק ואמר, כי הוא היחיד בחברי ההנהלה הציונית בירושלים שיש לו "יחסים פרטיים איתו (עם ז'בוטינסקי – י"ש), ולכן חשבתי, כי עלי לשלוח טלגרמה פרטית אליו". כשנשאל מהו לדעתו הפירוש שיש להעניק למלה "מרד" המופיעה במאמר (שלוש פעמים) השיב, כי לדעתו ניתן לפרש אותו כקריאה "למרירה, לאו דווקא מהפכה". לכסוף נטה להסכים כי המלה קרובה מאוד במשמעותה ל"אייציות" או ל"אייקבלת מרות"³.

במכתב מ-18.12.1929 הגיב גם ז'בוטינסקי על המאמר. הוא כתב ליו"ד הוועדה וביקש להופיע בפניה, כמי ששמו הוזכר במרוצת העדויות כבעל השפעה על עיצוב הלך-הרוח המיליטאנטי וכמי שמטיף ל"revolt". בפנייתו כתב ז'בוטינסקי כי: "The allegation that the 'Doar Hayom' has been inciting anybody to 'revolt' or act-of-violence is untrue"⁴. מיד לאחר מכן, כרי להכין את עדותו, כתב לידידו שלמה גפשטיין בתל-אביב וביקשו שתי בקשות. אחת – שעורך-דין מחברי התנועה יקרא בעיון "כל מאמר ורשימה" שהתפרסמו על רפי דואר היום ואשר, כדבריו, "ניתן יהיה לתחוב אותם אל מתחת לחוטמי כקריאה למרד ולמעשה-אלמות". מכיון שהמלה "מרד" מופיעה "באיזה מאמרו, הרי רוצה אני להסביר לוועדה שבלשון העברית יש למלה הזאת מובן רוחני טהור". השנייה – שמורה מחברי התנועה יברוק כספרות העברית, ברי למצוא בה אזכורים למלה "מרד" במובן של "נקיטת עמדה אפלאטונית טהורה". והוא הוסיף דברים בעלי חשיבות רבה:

רכיעית – וזה הרבר העיקרי והרציני ביותר: הוועדה צריכה להבין שיהיו הביטויים אלו שיהיו, אף-על-פי-כן לא יכול היה ד.ה. (דואר היום) להטיף למרידה באנגלים, פשוט משום שכל האוריינטאציה שלנו היא על אנגליה⁵.

ז'בוטינסקי הבחין אפוא בכירור בין "מרד" במובן אקסיסטנציאלי ותרכותי לבין "מרד" פוליטי, שפירושו ערעור על הלגיטימיות של המשטר והחוק ונכונות להתקומם עליהם ככות הזרע. הוא גם הבחין, אף כי כאן כמובלע, בין מדיניות ואוריינטאציה מדינית מחייבת לבין ביטויים לא מחייבים של מפח-נפש או מיליטאנטיות מרדנית מבין השורות. המדיניות הרשמית היא המחייבת את החנועה, ולא ביטויים שוליים המבטאים הלך-רוח של כוודרים. ביטויים של מפח-נפש מן האוריינטאציה הבריטית של ז'בוטינסקי ושל הצה"ר אכן החלו להישמע בשורות התנועה בעקיבות למן סוף 1929. בוועידת הצה"ר בארץ-ישראל שהתכנסה באפריל 1932 נאמר, בהשפעת אב"א אחימאיר, כי "יש להניח ביסוד המדיניות הציונית

היסטוריוגרפיה, אלא יש לו ממר איריאולוגי ופוליטי גם יחד. אותם חיבורים השומרים על ריסיפלינה היסטורית ומביאים תיאור מפורט ומתוער של האירועים הקשורים בעניין הנידון, רנים בו לעתים תכופות בצורה מעורפלת, תוך נסיון להקהות את עוקצי הוויכוח, ולעתים אף מביאים עדויות ומסמכים הסותרים זה את זה, בלי לנסות להציג את התמונה המהימנה.

ננסה אפוא לברר כאן בצורה שיטתית את גלגוליהם של המושג והסיסמה "המרד", משמעותו הסמאנטית, תפוצתו ותפקידו ההיסטורי, תוך בחינה מחודשת של המסורות ההיסטוריות השונות ועל סמך המקורות בני-הזמן. אין מאמר זה דן כלל ועיקר בשאלה מה אכן היו מידת התכלית וההשפעה המדינית של פעולות האצ"ל ולח"י על המדיניות הבריטית בשנים 1944-1948.

[ב]

הצורך לברר באופן חרימשמעי את הכוונה שבמושג "מרד" (revolt) במישור המדיני הקונקרטי והאקטואלי, התעוררה, מבחינתו של ז'בוטינסקי, בעקבות סערת-רוחות שעורר המאמר "דעת הקהל: הנוער ארץ", שהתפרסם בעיתון דואר היום ב-5.8.1929 ונכתב על-ידי צעיר בשם אריה מתורגמן². במאמרו השתמש הכותב פעמים מספר במלה "מרד":

כידוע, הנוער אצל כל עם ועם באשר הוא עם, נהו יסוד היסודות של תחיתו הלאומית, המשען היחיד לו בעת צרה. הנוער הוא הבסיס היחיד המוצק שעליו בונה כל עם בריא את מולדתו וחיייו החופשיים! הנוער אצל כל אומה באשר היא אומה יסוד המרד וההתקוממות*... הנוער הזה שידע מאז נהיינו לעם ועד לאחרוני גבורינו הקטנים, שידעו בתוך הגולה עצמה להראות שעור לא חמו גבורים מישראל, אותו הנוער שידע להתעורר בכל סכנה לאומית שנשקפה על העם מימות בר-כוכבא, יותנן מגוש חלב ועד שלום שוורצבורד בחקופתנו אשר ידעו להרים נס המרד* ולא לתת לעמם להיות שפלא-אנוש וחרפת ארס, הנוער הזה, במולדת שלו שלמענה הוא חי ומכלה את כוחותינו ומאמצינו עומד ביחד עם הזקנים רפה-כוח ומחריש... היאומן כי בין עשרים אלף צעירינו מרן ועד בארץ-שבע לא נמצא מי שירים את נס-המרד למען שים-קץ לשערוריה או יותר נכון, לנבלה שנעשתה לעמנו בארצו ובעיר בירתו?... הנוער התעורר! הרם דגלך הלאומי... כרי שההיסטוריון יוכל לחרוט על דף ההיסטוריה הישראלית בשנת המאה העשרים, שבכירת העולם זו שהיתה ותהיה תמיד מגרלור לאנושיות כולה, תחת בנפיו של הנשר הכריטני הגדול, עמדו צעירי ישראל על כבוד המשמר הלאומי, והגינו עד טפת דם האחרונה על קדש הקורשים אשר לעמם – על הכותל המערבי...

כבר ביום הופעה המאמר ברפוס נזעק ר"ר הופין לשגר כשם ההנהלה הציונית בירושלים מברק לז'בוטינסקי בלונדון, ובו התריע כי "דואר-היום מתעלם מפעולות הקונגרס בציריך

2. כותב המאמר הוא אריה תורגמן, יליד תכרון וכן למשפחה ספרדית ותיקה בארץ, שהיה סופרו של דואר היום בתל-אביב ומפעילי תנועת הנוער הלאומי הספרדי "דגל ציון". תורתו למר דוד סיטון, יו"ד ועד הספרדים בירושלים, על עדותו כויהוי הכותב. במכתב מ-25.11.1982 כתב לי המחבר, שאדגן תהלוכה של בני נוער מחצר בית-הספר "למל" לבחול והוכא לשיחה אצל המזכיר הראשי של ממשלת פלשתינה (א"י). כן סיפר, כי כוועד הלאומי נירונה האפשרות שיעיר בפני ועדת שאו, אך כסופו של רבר הוחלט כי מוטב להימנע מזאת.

* ההדגשה ככוכב שלי – י"ש.

3. ועדת החקירה/דין וחשבון מלא מעבודת ועדת החקירה הפרלמנטרית בירושלים, תל-אביב, תר"ץ, חלק ג עמ' 88, חלק ד עמ' 8-9.

4. מכתב מ-18 בדצמבר 1929, מכון ז'בוטינסקי (להלן: מ"ז) 2/19/2/1.

5. מכתב מ-28 בדצמבר 1929, מ"ז 2/19/2/1. המכתב כתוב כולו דוסיח ורק המלים "מעשי אלמות" ו"מרד" כתובות בעברית, לצורך הדיוק והבהירות כוודאי. ראה גם מאמרו "האם אין כרירה?", דואר היום, 6.8.1930, המטנגר על האוריינטאציה הבריטית אך קובע שאוריינטאציות ובעלי-כרית אפשר – ניתן – להתליף.

המדיני והצבאי-טדוריסטי בשיאו, ב-1938, ציטט מהדין-וחשבון של הוועדה המלכותית (ועדת פיל) וקבע, כי "מגותך הדבר להעלות על הדעת, כי אין ביכולתה של הממשלה לשים קץ למרידה בה חלשה וכה לקויה בזיונה"¹⁰. אם היה מקום לדאגה היה זה משום החשש שהטרור האנטי-בריטי של הערבים ירף ריח של רומאנטיקה ויקנה לערבים אוהדים בכריטיניה, הנוטה לאהור מורדים ורומאנטיקה של מרד (ומה-עוד רומאנטיקה מזרחית). "יש בכך ריח של מרד, של רומאנטיקה ושל זכרונות-אידל-אנדר — חזיון נפוץ ופופולארי", כחב¹¹. אין זה מפליא כי מחוגי בית"ר יצאה ביקורת על השקפתו זאת, ובכינוס בית"ר בפראג בפברואר 1938 התריס ר"ר שמשון יוניצ'מן, מראשי פלוגות העבודה של בית"ר בארץ, כי "הכוח הערבי חזק יותר ממה שמדמה לו הנשיא (ז'בוטינסקי — י"ש)... יכול להיות שיגיע המצב לכלל התקוממות כללית הרבה יותר מוקדם משאנו משערים"¹².

אכן, ז'בוטינסקי דיבר הרבה באותה תקופה על הצורך בחינוך לצבאיות ולאחוס צבאי. כבית"ר ראה ארגון המחנך את חבריו על אחוס זה והמדגיש את האופי הגלוי והטבסי של ה"צבאיות" ואת עקרונות המשמעת הפנימית והסדר. הוא אף ירע לקבוע, כי "פולחן הטכס" הצבאי עלול ליצור בתקופה הראשונה "נטייה מיותרת ומחוסרת טעם להתפארות בכותנות פסים מכל הסוגים"¹³. "מרד" מבחינתו היה המעבר של הנוער היהודי מפאסיביות לאקטיביות ונבונות לעבוד "הבשרה צבאית" ולהפנים ערכים של "צבאיות". מעולם לא ראה את הצבא היהודי העתיד לקום פונה כלפי מטרות בריטיות או "מורד" במאנראט הבריטי. וכך כשאמר בכינוס העולמי השלישי של בית"ר בווארשה כי "חשוב מה חגיר ההיסטוריה, ואיזה תפקיד יש בהיסטוריה לתהליך ששמו מרד. מי בנה את איטאליה, האם עשרת אלפי המורים, שהטיפו את הרעיון הלאומי, או מאות אלפים הפועלים שסללו כבישים ועברו בבחי החרושת?" גם אנשי התנועה בנו את ארץ-ישראל "בהיותנו בגולה, בארץ-ישראל עם הרובה ביד, בכלא עכו, ובעלוחנו לגדרום"¹⁴ — התכוון לפעולות ליגאליות ("נוטרות") או לפעולות הפגנות — לא למרד! נקל להבחין גם, כי ז'בוטינסקי מדבר בעיקר על "מרד" כעל תהליך היסטורי ולא כעל אקט חד-פעמי ודרמאטי, ומתייחס כאן לתמורה מהפכנית כתורעה ובחחומי הפעולה הלאומית, ושוב — לא למרד לאומי מזוין ואלים.

יש אמנם עדויות המספרות על תמורה לכאורה בהשקפתו של ז'בוטינסקי. אבל עדויות אלו, אפילו הן מספרות על שיחות אוחנטיות, מנסות להפוך תגובה חולפת וחריגה לאות מבשר של שינוי מהותי או אפילו לתכנית של ממש. העדויות הללו כולן עומדות בסתירה גמורה למדיניותו של ז'בוטינסקי ולהתבטאויות שלו בכתב — בעיתונות ובכתבות הפרטית — ועל-כן אינן יכולות להעיד דבר. כך, למשל, העיד יוניצ'מן, כי לאחר שהתפרסמה תכנית החלוקה ביולי 1937 אמר ז'בוטינסקי לחברי משלחת הצה"ר והאצ"ל, שבאו אליו

הישובית את העקרון של אי-שיתוף פעולה והתנגדות פעילה למשטר הבריטי⁶. הכוונה כאן היתה, בלי ספק, לפעולות מרי ומחאה אזרחיות (הפגנות, פעולות מחאה הפגנתיות וכד'). ואכן, בוועידה העולמית החמישית של הצה"ר בווינה (אוגוסט-ספטמבר 1932) נדרש ז'בוטינסקי לבחון פעם נוספת את הדרכים האפשריות לתת ביטוי למחאה והתנגדות למדיניות המאנראטורית. כרבדי הסיכום שלו בוועידה אמר:

ועתה לשאלת ההתנגדות. עוד נצטרך לחשוב ולמצוא, כיצד למרד את החיים לממשלה ויחד עם זה לנצל את המצב לטובתנו. אינני רואה כאן סתירה. היהודים משלמים לממשלה 40 עד 48 למאה מכל המסים. הכסף היהודי, המגיע לארץ-ישראל, הוא האויר לנשימה בשביל הארץ כולה. ארץ, שבה הדואר חי מיהודים, מסילות-הכרול — מיהודים, כתי-המכס מיהודים. בארץ כזאת יש אפשרויות מסוימות. אבל יש אפשרויות גם מחוץ לארץ-ישראל⁷.

זאת היתה תכנית לא כרוכה למדי אזרחי "פאסיבי", ולא כרוך כיצד חשב ז'בוטינסקי שניתן לבצעה ללא שביחה כללית כמו השכיחה הכללית של ערביי ארץ-ישראל בשנת 1936. מכל-מקום, ברור לחלוטין שגם באמצע שנות השלושים לא נטה אף לא לרגע אחר להיתפס לדעיונות בלתי בשלים עריין כדבר מרי מזוין. כשעלו הרהורים כאלה בשורות התנועה ובפורומים רשמיים, ביטל אותם מכל-וכל וכתקיפות.

על דפי העיתונות הרביזיוניסטית היה זה הסופר יהושע השל ייבין, איש הסיעה המאקסימאליסטיה בצה"ר, שכתב בראשונה ברבר הצורך בפעולות פארטיזאניות וביקש שהתנועה תלמד מן הרוממה הפולנית. "ככל צבא ריגולארי יש שחלק מחיליו יוצאים לפעולות פרטיזניות. כמו, למשל, פילסודסקי וחבריו, שהיו פרטיזנים בזמן הכיבוש הרוסי, אבל גם חלק מהצבא הריגולארי של פולניה לעתיד"⁸. צריך היה ארם בעל דמיון כדי להציע ב-1935 תכנית לכיבוש ארץ-ישראל מן הים, ובעל דמיון כזה היה הר"ר וולפגאנג פון-וייזל. בוועידה העולמית החמישית של הצה"ר בקראקוב הציע פון-וייזל תכנית לכבוש את ארץ-ישראל בעזרת חצי מיליון יהודים, שייכנסו ארצה במשך שלוש שנים. דבר העיון, שתיאר את הוועידה כולה כפארסה רבתי סיפר על-פי פאריזער היינט מ-14 בינואר כי "הפטפטו ההיסטורי ורבתי ההבאי שלו הוציאו אף את ז'בוטינסקי מכליו והיו"ר הפסיקו פעמים אחדות. אולם ה'קיצוניים' שבוועידה תמכו, כנראה, בנואם המדיני הגדול עד שעודרו את רוגזו של ז'בוטינסקי והוא קם משולחן הנשיאות ועזב את האולם. קמה מהומה בין שני האגפים שארכה שתי שעות והישיבה נפתחה שנית"⁹. גם בתחילתו של "המרד הערבי" לא שינה ז'בוטינסקי את גישתו היסורית. כשניתח את הסכנות הצפויות לציונות מהלחץ הערבי

6. חזית העם, 29.4.1932.

7. נאומים, ירושלים, חשי"ח, עמ' 151. ראה לכך שלא חשב על מרד צבאי או על התקוממות מזוינת כאה במאמרו "קובלנא לאומית", דואר היום, 4.1.1934, שכו כתב: "מכיוון שאין אנו יכולים לנהל מלחמה נגד אנגליה כנשק ולא כולנו רוצים בכך (אני, למשל, לא הייתי רוצה בכך, אפילו היו לנו כל התוחחים), נשארת רק אפשרות אחרת: הלחץ המוסרי והמדיני". כיוון שגם לריפולומאטיה הציונית אין הישגים הרי הנשק היחיד שנוחר לרעתו הוא "השפעה ע"י ההמונים כעצמם. ולזה קוראים תנועת-הפטיציה". אמצעי אחר, הוסיף, פשוט אינו כנמצא.

8. י"ה ייבין, "בית"ר — המהפכה הגדולה ביהדות", הירדן, בוקארשט, ספטמבר 1934. על הרגם הפולני של דעיון המרד ראה הע' 19 להלן.

9. דבר, 11.1.1935. ההרגשה — במקור.

10. ז'בוטינסקי, "מול תכנית החלוקה — תכנית העשור" (נאום הפתיחה בקונכנט ההסתדרות הציונית החדשה, פראג, פברואר 1938), נאומים (הע' 7 לעיל), עמ' 297.

11. ז'בוטינסקי, "הפסדנו?", הירדן, 24.7.1936.

12. אונוער וועלט, 11.2.1938.

13. ז'בוטינסקי, "על המיליטאריזם", זאמעלבוך פאר ביתרישער יוגער, הוצאת שלטון בית"ר, וארשה, 1933.

14. מובא אצל ח' בן-ירוחם, ספר בית"ר — קורות ומקורות, כרך ב, חלק שני, ירושלים — תל-אביב, חשל"ו, עמ' 852.

עוד אחרים להגשימו ופעל כדרכים שונות ליצירת הכלים והאמצעים למימושו בתוקף סמכותו ומנהיגותו.

באן נטען, כי ז'בוטינסקי לא אימץ את רעיון המרד, לא הטיף לו ועל אחת כמה וכמה לא פעל למען מימושו בכל דרך שהיא.

הקריאה למרד מתחילה לתפוס מקום מרכזי בטקסטים השונים שנכתבו בעיתונות הרביזיוניסטית מראשית שנות השלושים. כלי הביטוי העיקריים שלה היו השירה ההרואית-הנדרית והמסה ההיסטורית המחקרית או הפופולארית-דידאקטית. המקום המרכזי של תמונת העבר של ימי בית שני כחודעת בני הזמן הפכה את ימי "המרד הגדול" ובמלחמת כד כוכבא לשתי תקופות הרואיות של מלחמת שחרור לאומי בעליל מעמד אנאלוגי דומיננטי ורב-השפעה. מן התקופות הללו נשאלו הסמלים והעדכים השונים. ה"מרירות" הגדולות וסמליהן השונים היו למטאפורה דבת-עצמה כחודעת הציבור הבית"רי. אף שה"מרד" לא תורגם למושגים קונקרטיים ותכליתיים, הוא חולל, בהקבלה ובמערכת סמלים, חודעה פוליטית דאדיקאלית דוויית ציפיות, אמוציות וחזון.

השירה ההרואית-הנדרית שהופיעה בעיתונות התנועה, חלקה הגדול בהשפעת שירתו של אורי צבי גרינברג, הטיפה ל"רוח מרד" ול"מרד" ושאלה בעיקר מתקופת בית שני סמלים כמו "לגינות", "תרכי", "צבא", "מלחמה" ו"כיבוש". השירה הזאת היא שעשתה, בעיקר של דבר, את ההקבלה ההיסטורית הזאת לחלק דומיננטי של התודעה הלאומית בת הזמן, והיא שהפיצה את המוטיבים והסמלים של המרד. תפוצתה של "השירה הלאומית" האפיגונית בנוסת זה מעידה על הפופולאריות הרבה שלה ועל השפעתה. השירה הקדימה כאן את האידאולוגיה והפרוגרמה.

חשוב להדגיש, כי השירה הזאת עסקה בעיקר בערכים ובסמלים ולא הציעה תכנית פעולה. ז'בוטינסקי עצמו עמד יפה על האופי המהפכני-הראדיקאלי של השירה, אולם רומה שייחס לה ערך מוגבל, ערך חינוכי ותעמולתי בעיקר, ולא חשש שתיעשה פרוגרמה מדינית. לפי תפיסתו, המיתר-היסטוריה הלאומית-הרואית הפואטית משקפת הלכירוח אקטיביסטיים אותנטיים ומעודדת את חבדי בית"ר למאמץ של "חינוך עצמי ושל אחריות עצמית"¹⁸. אך לא היה, באמוד, מקום בהשקפתו ההיסטורית ללגינות יהודיים הנלחמים נגד הצבא הבריטי כאילו הם קלגסיה של רומי. וראי שהפחית בכך מעצמת ההשפעה שהיתה לשירה זו באוריה ובנסיכות של שלהי שנות השלושים. הנסיכות המיוחדת שגירו ודרכו ראדיקאליזציה היו "המרד הערבי" והמדיניות הבריטית בארץ-ישראל למן 1936, וששיאה היה ב"ספר הלבן" של מאי 1939 והמצוקה היהודית המחמירה בפולין. פולין אכן, על המסורת הליגיניסטית שלה מזה ועל המסורת המהפכנית-טרודיסטית מזה, היא שנתנה את הכלים הרעיוניים לחרגם את רעיון המרד ללשון פראקטית יותר. למעשה, השפעת הלאומנות הפולנית וההיסטוריה הפולנית היא שאפשרה לחרגם את דגם המרד המיתו-פואטי של בית שני לדגם קונקרטי יותר של מרד: דגם הכיבוש הצבאי מזה והמחחרת המהפכנית-הטרודיסטית מזה.¹⁹

18. זאמעלבוך פאר ביתרישער יוגענד (הע' 13 לעיל), נרפס שוב בכרך בדרך למדינה, חשי"ג, עמ' 87-95. ראה גם נאומו בוועידה העולמית השלישית של הצה"ר (1932), שם, עמ' 151.

19. עניין זה נירון בהרחבה במאמרי "דיקנו של הרביזיוניזם הציוני בהקשר של התרבות הפוליטית הפולנית", מאסף הציונות, י (כרפוס).

לא לכנסנדריה, כי "אם תבקשו אותי לתת את הפקודה למרד — אתן, אבל רק אם אהיה בו יחד אתכם. על-כן יהיה עליכם להנתיח אותי כמתנים, למען נלחם יחדיו, נלך יחד לבית-הסוהר ואם יהיה צורך — נמות יחד. אבל אינני חושב כי הבריטים אפילו ינסו להפעיל את התכנית הפנטאסטית הזאת"¹⁵. ברור אפוא כי ז'בוטינסקי לא סבר, שיהיה אי-פעם צורך לממש את "תכניתו" וכי יהיה צורך למרוד בבריטניה. מכל-מקום, מה שהציע, אם אכן הציע, ליוניצימן לא היתה תכנית ל"מרד" ואף לא צל של תכנית. כך גם תיאר כנאומים פומביים את שלמה כן-יוסף בגיבור אשד יש ללמוד מדרכיו, ואילו במכתבו לשד המושכות מקדונלד כתב כי הוצאתו להורג של שלמה כן-יוסף תעודר מעשי הקרבה (martyrdom) מסוג זה שהם "ill mastered even now"¹⁶. ז'בוטינסקי לא תיאר את כן-יוסף בנושא לפיד המרד הלאומי-הצבאי.

דאוי עוד לציין, כי ז'בוטינסקי לא הדכה בהקבלות היסטוריות למרד הגדול ולמרד כד כוכבא, ואף לא למרידות לאומיות מזוינות בארצות אחרות. המלה "מרד" מופיעה אפוא בכתיבו כמשמעות של מדד בגלות, מרד כהוויית הגולה, מרד במדיניות הציונית ה"רשמית" וכדומה; לא מרד בבריטניה הגדולה. כמשמעות ברורה זו אכן מופיעה המלה בשני השידים המפורסמים שלו — שיר בית"ר ו"כלה שלי" משנת 1932 ומשנת 1938¹⁷, שם מדובר על "להב המרד", "טל המרד", "קריאה למרד" וכדומה. גם בעיתונות הבית"רית נמצא את המלה "מרד" בהקשרים דומים כמוכן של מרד בעבד, כהוויית הגלותית, באידיאולוגיה הציונית-סוציאליסטית ועוד, אך לא כמוכן של התקוממות פוליטית מזוינת.

[ג]

מן הראוי עתה לברר את המושגים, שאת גלגולי משמעותם ותפקודם כותנים אנו כאן. ב"מרד" הכוונה להכרזה בדבר אי-הלגיטימציה של שלטון איזשהו (במקרה זה: שלטון המאנדאט) והגדרתו כחור שלטון בלתי חוקי או "שלטון זר", וכתוצאה מכך — לנונות לפעול בכל דרך אפשרית, ובכלל זה הפעלת כוח ואלמות מאורגנת, כדי להביא לידי ביטול של השלטון הזר או להסתלקותו מן הארץ. כדי לקבוע שז'בוטינסקי הוא "אבי המרד", יש להצביע על עדויות וראיות המוכיחות, כי את ההכרה שהשלטון הבריטי בארץ-ישראל איננו לגיטימי ויש לסלקו בכל דרך אפשרית קבע לאבן-יסוד של השקפתו המדינית. ולא די כזה. התואר "אבי המרד" מחייב ראיות שז'בוטינסקי הוא שניסח לדאשונה את רעיון המרד כמשמעותו המוגדרת לעיל או לפחות אימץ את הרעיון, הטיף לו בגלוי ובסתד,

15. דוד ניב, מערכות הארגון הצבאי הלאומי, חלק שני, חל-אביב, 1975, עמ' 14.

16. מכחכו מ-1938, 3.7. מ"ז 2/29/2. וראה בעניין זה גילוי-הרעת של נשיאוח הצ"ח מ-29 ביוני 1938, מ"ז 8-18/4ג.

17. ואכן, היטיב ר"ר ישראל אלדר (שייב) להבחין בהבדל המהותי שבקריאה ל"מרד" בשירי ז'בוטינסקי לבין ההטפה למרד כשירת אורי צבי גרינברג מאותה תקופה, שירות בעלות השפעה רכה על הנוער הבית"רי. הראשונה היא שירה נשגבה ובעלת שליחות רוחנית עמוקה, ואילו השנייה דיברה על מרד כנבואה, ואצלה "מרד" היא "מצוות-עשה ומיר". כך, למשל, בשיר "אמת אחת ולא שתיים", מקיץ חרצ"ו. כוחב אצ"ג: "אנכי אמר: אם דורךם יגפר / ולא יחוק בנריו ורפיקיו אה הקץ / וכאש לא יבא עם מגן של דוד / וכדס לא תקאנה אןפוכות סוקיו — / לא ילא המשיח דוד גם תחוק. / לא תקום יהודה. // ראה: יי אלדר, "מנחם בגין, עלה על קברו של יאיר", סלם, גליון י, שכת חש"י, עמ' 8-10. וראה בעניין זה הע' 63 להלן.

"צורה של מאבק מזוין גלוי"²¹. הוא דיבר אפוא על התקוממות כוללת צפויה של היישוב כולו, ולא על מרד שיארגנו האצ"ל ובית"ר לבדם. כך בדיוק מנוסח גם גילוי-הדעת של נשיאות הצ"ח מ-18 במאי 1939, שגם בו דובר על התקוממות ספונטאנית של היישוב כולו: "Driven by the necessities of self-preservation Jews will use all means, not excluding force, to ensure that Palestine will not be robbed from them..."²² אפיוזודה — שמחבר ספר בית"ר מספר על-פי עדותו של מדדכי סטרליץ, שליח האצ"ל בפולין, שיצא במאוס 1939 לקבל עליו את הפיקוד על ההכשרה הצבאית של בית"ר בפולין — יכולה ללמד היטב על ההבדל המהותי בין דעיונות האצ"ל ותפיסת-עולמו של ז'בוטינסקי. סטרליץ, כותב המחבר, החכונון לארגן "משלוח של חטיבה צבאית גדולה (כערך 10,000 חיילים) לחופי הארץ, שיקבע את עובדת קיומה של מדינה עברית חופשית בארץ-ישראל". כשהלך בחברת אברהם שטרן לשוחח עם ז'בוטינסקי, שמע ממנו על הצורך לחייל גברים יהודים באירופה אשר במקרה של מלחמה נגד הגרמנים ולהעבירם לאנגליה²³. המחבר אינו מוסיף כל הערה פדשנית שהיא לסיפור זה, החושף בצורה ברורה ונוקבת את ההבדלים המהותיים כגישות וכיחס אל המציאות.

[ד]

חילוקי-הדעות המהותיים והנוקבים נחשפו כפומבי כמלוא חריפותם בכינוס העולמי השלישי של בית"ר, בספטמבר 1938 כווארשה. עוד קודם-לכן, ערב התכנסותה של הוועידה העולמית השביעית של הצה"ר בפראג, בסוף ינואר-ראשית פברואר 1938, כבר נשמעו קולות פומביים בדבר הצורך בשינוי יסודי במדיניות. כך, למשל, כתב מנחם בגין כאונוער וועלט מיום 11.2.1938, כי ארץ-ישראל לא תיקנה בכסף ולא בדיפלומאטיה, אלא ב"דמונסטראציה של יאוש". אבל הוא לא הציע תכנית פעולה, אלא, לכל היותר, תכנית להכשרה צבאית של אנשי בית"ר בפולין. קבוצה שקראה לעצמה "הרכיזיוניסטים האקטיביסטים", שעמה נמנו בגין, פרידמן-ילין, שמואל מרלין ואחרים, פרסמה בשבט חרצ"ח גילוי-דעת ובו קבעה את הצורך בשינוי ראדיקאלי ביסודות הטכסיים, האדגוניים והחינוכיים של תנועת בית"ר:

אין אנו מיואשים, כי אנו חושבים את תורתו של ז'בוטינסקי לתורה קדושה ואמינית, שעל-ידיה יקום העם לתחיה כמדינתו החפשית, הגרולה והכלתית-תלויה. ואולם צריכים להיווצר הגדודים, שיוציאו לפועל ושיילחמו להגשמתה של תורה זו, ואת זה אנו מציעים. מחשבתנו ותעמולתנו צריכות להיות מופנות מהיום ולהכא לא אל היהדות הגלותית והמיואשת של עכשיו, שמפחדת מפני כל רעיון ראדיקאלי, ששואפת לסיים את חייה בשקט ובמנוחה. לעינינו ניצבת החמונה של הרור היהודי הצעיר, שעל-סף תקופת-החכגרוחו הוא נמצא כמצב של חסרת-תקוה, בלא שום סיכויים למחר²⁴.

21. שכטמן, ז'בוטינסקי, פרשת חייו, חלק שלישי, חל-אביב, 1959, עמ' 256; ניכ, מערכות הארגון הצבאי הלאומי (הע' 15 לעיל), עמ' 227.

22. מ"ו 1/48-8.

23. ספר בית"ר (הע' 14 לעיל), עמ' 948-949.

24. "למען המולדת", חל-אביב, י"ט שבט חרצ"ח.

אך לא היה די ברעיון עצמו ובהשפעת מסורת "המרד הפולני" ומורשתו, אף לא בסיוע הפולני הצבאי הישיר והעקיף שניתן לאצ"ל בפולין. "רעיון המרד", בצורה שלבש למן שנת 1938, היה ביסודו חיבור בין הרעיון המיתר-פואטי והדגמים ההיסטוריים של "פלישה מן הים", לבין הפעילות הרכיזיוניסטית האינטנסיבית כאותה עת כחוסם העלייה הכלתי ליגאלית. החיבור הזה נועד להפוך עלייה עממית, כמעט סטיכית, מאודגנת על-ידי יזמים פרטיים ועל-ידי מוסדות התנועה, לרפוס של עלייה סלקטיבית של עולים בעלי הכשרה צבאית; כתחילה עלייה ללא מטרה צבאית מיידיה, ואחר-כך עלייה של כוח צבאי מאודגן ומסודר למטרה כיבוש. מתוך ההשתלשלות הזאת נראתה התפתחות "רעיון המרד" לכלל תכנית מבצעית התפתחות "טבעית" ו"הגיונית יותר" ולא חזון משיחי. ריחוקם של אנשי בית"ר והאצ"ל בפולין מארץ-ישראל והאוירה המתוחה הנעה בין קוטב היאוש והחדלון לקוטב הציפייה המשיחית והמחפשת כלים למימושה לשם שינוי מהפכני של הסיטואציה ההיסטורית, הם (במיוחד האוירה) שעשו אפוא את דעיון "הפלישה מן הים" לחוט המקשר בין המיתר-פוליטיקה ההיסטורית וציפיותיה לבין האפשרויות הריאליות לכאורה. וכך גם נתאפשר חיבור בין הפעילות החשאית, שניהלו אנשי האצ"ל בתוך בית"ר ובפולין על אפו ועל חמתו של ז'בוטינסקי²⁰, לבין הפעילות הגלויה והמוסכמת, שניהלו הצ"ח (הסתדרות ציונית חרשה), בית"ר והאצ"ל כחוסם העלייה הכלתי ליגאלית למן 1938 ועד פרוץ מלחמת העולם השנייה.

אין ספק שז'בוטינסקי התנגד ככל תוקף לפעילות העצמאית של האצ"ל על אדמת פולין ולתכניתו ואף פעל נגדה. האם יכול היה לאמץ את "תכנית המרד" של האצ"ל, ואפילו לפתח אותה, על רקע התנגדות נמרצת ומוחלטת זו שלו לתכנית, לרעיון העומד ביסודה ולדרכים שבהן החל האצ"ל ב"הכשרתה"?

אכן, המסורת ההיסטורית הנוגעת בעניין נוסכת על המאבק בין ז'בוטינסקי ובית"ר וכין האצ"ל ו"התאים החשאיים" שלו בפולין עדפל, שנועד, בעיקרו של דבר, להקהות את עוקץ הפולמוס הפוליטי הנוקב ולתארו כפרי של לא יותר מאשר מנטאליות דורית שונה. אולם תיאור זה אינו תואם כלל ועיקר את העובדות. למעשה ניהל ז'בוטינסקי נגד פעילות האצ"ל בפולין מלחמת-מאסף שלא צלחה. כדי לטשטש את הניגודים המהותיים מרכה מסורת היסטוריוגרפית זו לחפש התבטאויות של ז'בוטינסקי כזכות הפעילות הצבאית על אדמת פולין וכזכות רעיון המרד הצבאי, להוציא אותן מהקשרן ולחת להן הכלטה ללא שום יחס למעמדן. כך, למשל, מובא גילוי-דעת של נשיאות הצ"ח מ-14 ביולי 1939 לדאיה, שז'בוטינסקי עלה כבר אז "על דרך המרד". אולם גילוי-הדעת קבע רק, כי "אם ייעשה נסיון לכונן ממשלה ערבית בארץ ישראל תחולל מלחמה", ואיים כי הסכסוך בארץ-ישראל ילכש

20. נכון כותב בן-ירוחם (הע' 14 לעיל), עמ' 841-842. כי ה"תאים" של האצ"ל בפולין "נוסדו על-אפה של בית"ר, וכנגדה, וכנגד ראש בית"ר, ואם לא נתפלגו כגוף ארגוני עצמאי, הרי משום שההסוואה של בית"ר והאצ"ל היתה רצויה למייסדי ה"תאים"... צריך הרבר לשער, שאילו נתעכבה התחלת המלחמה העולמית, היו ה"תאים" דוחפים לפילוג כבית"ר, בלא שהסכמים פורמאליים יוכלו לגשור עליה. בלשון חריפה ביותר חיאיר ז'בוטינסקי את פעולות ה"תאים" בהשראתו של אברהם שטרן, במכתב מ-15.11.1938 ששלח למפקדת האצ"ל חל-אביב, ובו הגדיר אותה כ"זוהמה" של "קנא-טעות" העלולה להרוס את "צידתה ותמרתה", את בית"ר — שם, עמ' 901-902.

כנינוס בית"ד עצמו יצא ז'בוטינסקי בגלוי, ללא דתיעה, באוזני כל נציגי בית"ד — ודווקא באוזניהם — לתקוף באופן בוטה ומוחלט את רעיון המרד שרווח בחוגי האצ"ל ובחוגים מסוימים בבית"ד. אכן, הוא ריכז שוב כנאום הפתיחה על "מרד" ועל "דם המרד" ו"פרוצס של מרד", אבל שוב היו אלה מונחים כלליים ולא פוליטיים — ובוודאי לא פוליטיים-קונקרטיים³¹. עמרתו קיבלה כיטוי כרוד בקריאות הביניים שקרא לעבר מנחם בגין, כעת נאומו של זה, ואשר חשפו את הסתייגותו הגמורה מדבריו. בגין ריכז על הציונות המגיעה לשלב השלישי בתולדותיה: אחרי הציונות המעשית והציונות הפוליטית מגיע עידן הציונות הצבאית-הלוחמת. לשם כך, קבע, צריכה התנועה מנהיגות שתשלב את תכונות המנהיג של קאכור עם אלה של גאריבאלדי, שכן "קאכור לא היה משיג את שחרור איטליה בלי גאריבאלדי". הוא לא פירש מי אמור למלא את תפקידו של גאריבאלדי. מכל-מקום, גם בגין עצמו היה מתון לעומת האווירה שרווחה בחוגי ה"תאים". הוא לא ריכז על מרד, אלא על מלחמת שחרור לעתיד לכוא ועל יצירת כוח צבאי עצמאי, מן הסתם על ארמת פולין. כן טען, כי הכוח המוסרי שביסוד הכוח הצבאי הוא שיתן לו את חוסנו ואת עצמתו, למרות החולשה האובייקטיבית³².

בקריאות הביניים החריפות שלו ביקש ז'בוטינסקי לחשוף את המופרכות שכרכי בגין. כיצד יגיעו לוחמי בית"ד והאצ"ל לארץ-ישראל ללא הסכמה בריטית ("חסד זרים") וללא סיוע בריטי? — שאל. איך אפשר לנהל מלחמת שחרור לאומי כאשר יתסי הכוחות כשטח נוטים ככירור לטוכת הכוח הצבאי הערבי? — לשאלות אלו גם נרדש בהרחבה בנאום התשובה הארוך שלו.

ז'בוטינסקי שם בו ללעג את דברי בגין, וכיקש לעשות הבחנה חותכת בין ציפיות והלך-רוח ראדיקאלי ובין אפשרויות פוליטיות ריאליזטיות, בין אמוציה ורגמים היסטוריים ובין יכולת הפעולה. רכרי בגין, אמר, מבטאים הנחות שאין להן שחר והמסקנות הן מסקנות דמיוניות, ועל-כן צריך "לדכא באכזריות" ולטאטא במטאטא את הכוסר והרמיון שפשו בשורות התנועה:

נכון, יש צורך ברוח גריבלדי, ולזה יש מקום בבית"ד. אולם אם רוצים לעבור לשיטה זו — זוהי טריקת-הרלח. מעשה גריבלדי הוא חשבון אדיטמטי. הוא קווה לרוח האטליקים. היתה מצדו פשוט ספקולציה. לו לא עלה לגריבלדי, היה בא אחר ומצליח... ואפילו אם נהיה גיבורים, כנגד מי נחנקים? שאלת הכניסה לארץ-ישראל קודמת להתפרצות הגבורה... שום אסטרטג כעולם לא יגיד, כי כמצב כזה אנו יכולים לעשות מעשה גריבאלדי ודי-ווליריה. זהו פטפט. רחוק הוא מצבנו ממצב האיטליקים והאירלנדים ואם אתם חושבים שאין דרך אחרת מלכד זו שהציע הארון בגין, ויש לכם נשק — אכדו את עצמכם לרעת... התפרצות של גבורה עברית בארץ-ישראל עוזרת הרכה. אלא למה זה עוזר? — זה עוזר לעורר את הגורם המכריע, את המצפון³³.

31. הוויכוח נדפס בדיון-וחשבון של הכינוס העולמי השלישי לבית"ד, וארשה-בוקארשט, ת"ש (1940), הוצאת שלטון בית"ד ובסיוע נציבות בית"ד ברומניה. נאום הפתיחה של ז'בוטינסקי, שם, עמ' 4-10. וראה גם: הירדן, 7.10.1938.

32. נאום בגין, דיון-וחשבון, שם, עמ' 58-61. נאומו התפרסם גם באונזער וועלט, 23.9.1938. תשובת ז'בוטינסקי, לעומת זאת, לא נדפסה שם!

33. דיון-וחשבון (הע' 31 לעיל), עמ' 31-63; ספר כית"ד (הע' 14 לעיל), עמ' 61-63.

גילוי-הדעת חבע אפוא להפוך את האודיינטאציה הפדרו-בדיטית הבלעדית של ז'בוטינסקי לפוליטיקה לאומית "בלתי תלויה", שתישען על עקרון האיטרנאציונאליזאציה של השאלה היהודית והשאלה הארץ-ישראלית, וקבע כי "תנקט [בארץ-ישראל] מעתה והלאה השיטה של דרך ההתנגדות האקטיבית, כשהיא משתמשת באותן השיטות המלחמתיות שהביאו לשחרורם של כל העמים המדוכאים"²⁵.

הכינוס העולמי האחרון של בית"ד בפולין התכנס כ-11-16 בספטמבר 1938 והשתתפו בו 130 צירים כערך מ-16 ארצות. מאות כית"דים ישבו כאלם התיאטרון "נוכושקי" והאזינו לוויכוח. האווירה היתה רחוסה, חילוקי-הדעות נוקבים ונערכו פגישות תשאיות מאחורי הקלעים. הכינוס עצמו היה כמידה מסוימת גם כיטוי לחילוקי-הדעות וגם מעין קצה הקרחון שלהם. ד"ר שייב תיאר את האווירה כמאבק בין המנטאליות של המאה התשע-עשרה (ז'בוטינסקי) ובין המנטאליות של המאה העשרים (שטרן וחומכיו הגלויים בבית"ד)²⁶. הכינוס הנאמן של ז'בוטינסקי, שכטמן, שמן סוף 1936 שימש הנציג הקבוע של נשיאות הצ"ח בפולין והכיר מקרוב את המתרחש, מנסה למתן את רושמו של העימות: "המתכר יוליך שולל את קוראיו אם יקנה על לא דבר צביון רמטי להערות כאלה או כרומה להן, שנתן בהן ז'בוטינסקי לפעמים כיטוי למורת-רוחו מאילו כחינות בפעולות הארגון וסיסמותיו. ההתפרקויות הללו נעשו תמיד כרשות-היתר, בחוג מוגבל של ידירים נאמנים, והן לא השפיעו בשום אופן על עמדתו הכללית לארגון ולמלחמתו, כפי שגם הוכת בוויכוח הרעיוני שנערך בכינוס העולמי השלישי של בית"ד שנערך כוורשה בסתיו 1938"²⁷. וכסכמו את הכינוס כותב הוא: "אמנם נכון, חילוקי רעות בהשקפה וכרגש אכן היו, ובטבעו של דבר לא יכלו לא להפציע פה ושם אי-הבנות ומתלוקות"²⁸.

תיאוד נינוח זה אינו הולם כלל ועיקר את אוירת הכינוס ואת אופי המחלוקת, והוא נסיון כרוד לטשטש את העובדות. ז'בוטינסקי לא נרתע, בפומבי ובמכתבים אישיים, להתכטא כחריפות רכה נגר פעולות האצ"ל בפולין ומנסיונות תוזרים ונשנים להפסיק את הפעילות העצמאית של אנשי האצ"ל. התנגדותו לא פחתה גם בקיץ 1939. הוא הבחין היטב כי האצ"ל מתרחק "התרחקות מסוכנת" מעמדות התנועה וחותר למעמד אוטונומי, שלא יכול להינתן לו²⁹. אחרי הפגישות שהיו לו עם נציגי האצ"ל בצרפת באוגוסט 1939 כתב, כי נציגי האצ"ל "מתחילים להכין שמדיניותם אינה תואמת לנסיבות התקופה, באותה מידה שמדיניות הצ"ח אינה תואמת אותה"³⁰. פתרונו: הוא ישתדל לארגן סימפוזיון בין הצדדים השונים כדי להגיע לנוסחה מוסכמת...

25. כאופן מעשי, הכוונה כאן באודיינטאציה "בלתי תלויה" היא הישענות על פולין כמעצמה החותרת למעורבות בין-לאומית. מאוחר יותר, במארס 1939, אף כתב בגין כי האנגלים חייבים למלא את התחייבותם כלפי הציונות ולכונן את הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל "אדער זיי וועלן געצוונגען ווערן, צו האנדלען שענדלעכער און גרויאמער, ווי רי נאציס אין כערלין..." — מנחם בעגין, "Terium non datur", המדינה, ט אייר תרצ"ט.

26. ישראל אלדר (שייב), מעשר ראשון, תל-אביב, תשל"ו³¹, עמ' כא-כה. וראה תיאוד האווירה גם במערכות הארגון הצבאי הלאומי (הע' 21 לעיל), עמ' 236-237 וכספר כית"ד (הע' 14 לעיל), עמ' 859-876.

27. שכטמן (הע' 21 לעיל), עמ' 236.

28. שם, עמ' 237.

29. מכתב לאהרן קופולוביץ, מ"ו א' 2/28/2.

30. מכתב מ-7.8.1939, מ"ו א' 2/29/2.

למלחמות שחרור לאומי של עמים שונים באירופה (פולין, אידלנר, איטליה) — הקבלות שאין להן חוקף ואין להן בסיס³⁸.

אישור לפער העמוק הזה בין עמדתו של ז'בוטינסקי לבין העמדה שייצג וביטא בגין ניתן בחליפת מכתבים שניהל בגין עם שמשון יוניצ'מן, בתקופה שבה שהה בוילנה. בראשית 1940 כתב יוניצ'מן מתל-אביב לבגין בוילנה, כי הוא, בגין, "עכשיו הדבה יותר רחוק מהמציאות משהיה פעם". מעולם לא האמין, המשיך, ב"פוטופטים ובחלומות" על "מרר נגד אנגליה" והתנגר ל"אנלוגיות עם אירלנד ועם גריבאלרי". לפי מכתב זה ברור שגם בשיחות כעל-פה הביע ז'בוטינסקי במדוצת 1938 את התנגדותו להשוואות כאלה³⁹, ולא ראה ב"מרד" יותר מאשר דטוריקה המביעה הלך-דות, אך לא אפשרות היסטורית.

[ה]

כמשך כל החקופה שלמנן הכינוס העולמי השלישי של בית"ר בספטמבר 1938 ועד "הספר הלכן" כמאי 1939, נאבק ז'בוטינסקי בפעילות "תאי" האצ"ל וכהשפעתם. היה זה גם מאבק במישור הארגוני וגם מאבק אידיאלי. כתחליף לפעילות ה"תאים" נעשה ניסיון לתת תנופה לקורסים ל"הכשרה הגנתית" בשורות בית"ר, לשנות את האוריינטציה החינוכית של התנועה ולחזק את הרוח האקטיביסטית-ראיקאלית בשורות בית"ר. לז'בוטינסקי היה ברור, שיש להעניק לרוח האקטיביסטית המיליטאנטית אפיקי פעולה ופיצוי, אך תוך שמירה על המסגרת והמבנה האחיד וההירארכי של התנועה. לצורך זה נערכו גם כמה שינויים ארגוניים ואישיים. המסורת ההיסטוריוגרפית של התנועה מנסה לא-אחת, כאמור, לראות כתולדות-הדעות, שנמשכו והחריפו באותה השנה (1938-1939), מחלוקת אישית וארגונית כלכד, נטולה כל סממן איריאולוגי. אך זו התעלמות מן האמת, וכמקרה הזה המסורת ההיסטורית של אנשי לת"י יוצאי בית"ר תואמת יותר את העוכדות מאשר המסורת של אנשי אצ"ל יוצאי בית"ר. הוויכוח הארגוני והאישי היה תולדה של חילוקי-דעות עקרוניים, ולא להיפך.

כמשך כל השנה הגורלית הזאת, מספטמבר 1938 עד אוגוסט 1939, היה ז'בוטינסקי שקוע בעיקר כחנייתו לארגן את "ציון-סיים", הוא "פארלאמנט המצוקה" היהודי, שבו ראה גילוי רב-עצמה (big manifestation) של האחדות היהודית. עדיין האמין כי רק בכוחה של המצוקה היהודית יהיה לעורר את מצפון העולם, ובעיקר את מצפונה של כריטיניה. כך גם האמין עדיין, כי כריטיניה לא תחיל את סעיפי "הספר הלכן" וכי סופה לחזור אל דרך-המלך של שיחוף-הפעולה עם הציונות. לכריטיניה, טען, אין שום סיכוי למצוא דרך עקיפין, דרך קיצור, רק דרך אחת — "צודאלטען דעם נרד" ("להגשים את הנדר", כלומר את הצהרת באלפור)⁴⁰.

כנגד זאת, אין ספק שז'בוטינסקי החל להיות מודע יותר ויותר לתכניות שהחלו לעלות

הוא חזר על עיקרי אמונתו: הצהרת באלפור הייתה פועל-יוצא של מצפון היסטורי, והציונות צריכה, קודם-כל, ליצור דוב יהודי בארץ-ישראל. "לנו נחוץ זה שיעזור לנו להחזיק את דלתות ארץ-ישראל פתוחות עד שייכנס מספר אריתמיטי מספיק של אנשים וכלים. כשיהיה רוב יהודי, נורה לשומד, ובעצמנו נעשה את השאר". מטדחה של הגבורה היהודית אינה להשיג הישגים פוליטיים, אלא "לחנך את הגויים, חינוך מבוסס על התקווה, או האשליה, שיש מצפון. להגיד שאין מצפון עוד — זה יאוש. במטאטא נטאטא דעה זו. מותר, כמובן, לכול אחד מאתנו להביע דעות, אולם יש גבול".

דברים חדר-משמעיים אלה גם מלמדים כיצד הבין ז'בוטינסקי כאמת את פעולות האצ"ל: לא פרק ראשון במאבק מזוין נגד כריטיניה, אלא פרק כחינוך יהודי עצמאי ובהוכחה לכדיטים כי היהודים מסוגלים להתגונן ולהשיב מלחמה שעה.

המחלוקת בכינוס באה לירי ביטוי גם ברברי משתתפים אחרים. שמשון יוניצ'מן דיבר על הצורך ב"התיישכות אסטרטגית בהרים" וקבע, נגד ז'בוטינסקי, כי "אין אני שומע כרכיו של בגין חריקת-דלת. אני שומע בהם קולות כשורה למהפכה והמרד העכדי ההולך וכו"כ³⁴. אחדים דיברו על הצורך בהכשרה צבאית כית"דית שתטפח "טיפוס של פרטיזן צבאי", וטענו שיש להישמר מעודף דומאנטיקה ופדאזיוולוגיה דומאנטית-הרואית המעמידה את המאבק הציוני על "קלף אחר"³⁵.

שינוי הסעיף הרביעי של הנדר הכית"די לנוסח "אכין זרועי להגנת עמי ולכיבוש מולדתי"³⁶ אין בו כדי להעיד רכד על יחסו של ז'בוטינסקי לרעיון המרד והכיבוש. הנוסח לא הוצע על-ידי ז'בוטינסקי אלא על-ידי הקבוצה המאקסימאליסטית ועל-ידי בגין, והנדר לא היה אלא הצהרה כעלת אופי רטורי. בכל מקרה, מרוע לדחות נוסח דטורי, היכול להתפרש גם כנונות לכבוש את ארץ-ישראל במקרה של סכסוך צבאי בין הציונות לבין הערכים? הדוגמה של גאריבאלדי הועלתה כוודאי מתוך ידיעה על זיקתו של ז'בוטינסקי לאישיותו ההיסטורית של גאריבאלדי, אך היא לא פייסה את המנהיג אלא אף הרגיזה אותו³⁷. כשכתב ז'בוטינסקי רכדי שכח על פעולות האצ"ל בארץ-ישראל במרוצת שנת 1939, עשה זאת מתוך תפיסתו, כי פעולות התגובה מוכיחות לדעת-הקהל ולמעצבי המדיניות בכריטיניה שברשות היהודים כוח צבאי להגיב בו נגד הטרור הערכי — ועל-כן אין להיכנע לו או להירתע ממנו. הן מועילות לציונות ולכריטיניה כאחד.

אפשר אפוא לקבוע כצורה חדר-משמעית, כי ז'בוטינסקי דחה כמחלט כל הקבלה בין מצבה של התנועה הציונית למצבם של עמים שנלחמו לשחרור ארצם, ולפיכך ראה בכל ההקבלות ההיסטוריות הרווחות בעיתונות הרביזיוניסטית — אם לתקופת בית שני ואם

34. דין-וחשבון, שם, עמ' 16, 66-67, 91-92.

35. שם, עמ' 66.

36. מעניין לציין, כי כשפרסם אברהם שטרן את שירו "תיילים אלמונים" בעיתון המצודה ב-1932, נדרש על-ידי המערכת להתליף את המלים "מלחמה וכיבוש" במלים "הגנה וכיבוש", וכך אכן ראה השיר אור. ראה: המצודה, מהדורה ביבליופילית, תל-אביב, 1978, עמ' 55, הע' 51.

37. ראה מאמרו של ז'בוטינסקי על גאריבאלדי בשם "מורד אור" משנת 1921 בכרך אומה וחברה, ירושלים, תש"י, עמ' 101-110. על יחסו לגאריבאלדי ראה: יוחנן כהר, "לצעיר שלא הכירהו", המשקיף, מוסף לזכר זאב ז'בוטינסקי, 10.7.1945. ראה גם הרשימה "על גריבלדי", משואות, שנה ב, תרצ"ט, יג-יד (10).

38. הקבלות אלו תורות ומופיעות פעמים רבות בטקסטים הראיקאליים השונים כדגמים היסטוריים אנאלוגיים ומעוררי השראה. כעניין המורלים ההיסטוריים ו"האוטופיה ההיסטורית" של הימן הרביזיוניסטי אני מתכוון להאריך כמקום אחר.

39. מ"ז פ, 106.

40. נאום מ-12 ביולי 1938, אונוער וועלט, ט"ז באב תרצ"ח. ראה גם מכחכיו כעניין זה מ-15.7.1939 מ"ז 2/29/2/18, ומ-26.5.1939 מ"ז 1/29/2/18.

מנוף לביטולו. אבל אין כל רמז שהסכים עתה לרעיון שיש צורך בכיבוש הארץ בכוח הזרוע מירי בריטניה הגדולה באוגוסט-ספטמבר 1939, לשימוש בכוח צבאי נגד הצבא הבריטי, או שהאמין כי אמנם ניתן בכוח הנשק לכבוש את ארץ-ישראל מירי בריטניה. הנחות כאלו היו רחוקות מרחק עצום מתכנית-מחשבתו ומשיקול-דעתו של ז'בוטינסקי כפי שבאו לידי ביטוי במשך כל התקופה הזאת. בעלי הערויות הפכו כנראה שיחות-אגב — שהתנהלו באווירה של יאוש ושל מבוי מדיני ולאומי סחום — לתכנית מדינית-צבאית מהפכנית מגובשת ומבצעית. אכן, היה שיתוף-פעולה מצד השלטונות הפוליטיים בהכשרת אנשי בית"ר כקורסים צבאיים ובכרישת נשק (גם ארגון ההגנה זכה באותה עת לחופש פעולה ולשיתוף-פעולה בתחום רכישת הנשק והציוד הצבאי בפולין). אבל תכנית של העפלה מזוינת חיבה שיתוף-פעולה רב וגלוי, הן מצד שלטונות פולין והן מצד שלטונות רומניה, ואמונה שהצי הבריטי והצבא הבריטי לא יתערבו למנוע בכוח כל תנועה כזאת לכיוון ארץ-ישראל. ז'בוטינסקי ידע רק מעט על הקורסים החשאיים של אנשי האצ"ל, ועל-כן קשה להניח שהאמין שההכשרה הצבאית והחלקית של אנשי בית"ר בפולין, זו שהייתה ידועה לו, דיה כדי להעמיר כוח צבאי שיוכל לכוון הצבאי הבריטי, שאותו העריך והעריך תמיד. מבחינה זאת נראית תכנית ההעפלה המזוינת (יותר מאשר תכנית ריאליסטית) נסיון לעשות מורל היסטורי טעון תקוות ומתח-פעולה לתכנית מבצעית, שקשה היה להעניק לה סיכויים של ממש⁴⁵.

לפי עדות שכתמן ניסח ז'בוטינסקי ביוני 1939 קול-קורא לנוער היהודי בגולה, שבו קבע כי "נוכחנו לדעת, כי הדרך היחידה המובילה לשחרור ארצנו היא החרב"⁴⁶. קול-קורא זה, אם נכתב, לא הופץ ואין בנמצא העתק שלו. אם אכן כתב כרוז כזה, התכוון לאפשרות של גיוס נוער יהודי באירופה למלחמה לצד בריטניה — ולא נגדה. האצ"ל בפולין התנגד לסיסמת גיוס כוללנית כזאת מחשש שתגרום נזק לפעילותו בפולין, שלא היה לה דבר עם תכנית לצבא יהודי שיילחם באירופה לצד בעלות-הברית ונגד גרמניה הנאצית⁴⁷.

אחרי שעזב את פולין בפעם האחרונה שהה ז'בוטינסקי בכפר הצרפתי ואל לה-ביין (Vals les Bains), ניסה להשיג תמיכה בצרפת ובבריטניה לרעיון המתחדש של "גורדים עבריים", עסק בהכנה לרפוס של ספרו "חרי"ג מלים עבריות" ובעניינים שוטפים. "הספר הלבן" פתח אותו, בלי ספק, להרהורים כעלי אופי אקטיביסטי-ראדיקאלי יותר מאשר אי-פעם ולצדד

ולהידון בחוגי בית"ר ובאפשרות להפוך את העלייה הבלתי ליגאלית לתכנית של "פלישה מן היים". בשורות התנועה עלו וצפו תכניות שונות בדרכי הנחתת "מאה אלף" או "ארבעים אלף" אנשי בית"ר חמושים. לפי ערות אחת, הגיש לו במאוס 1939 בנו, ערי ז'בוטינסקי, שניהל את ענייני ההעפלה של בית"ר, תכנית מפורטת בדבר העלאת עשרת אלפים איש ואשה כחמש אניות, שיפליגו לארץ ב-1 בספטמבר 1939⁴¹. אף הוחל בהכנות ארגוניות (אימון אנשים ורכישת אניות גרולות) כדי לממש את התכנית⁴².

הרעיון היה אפוא של ערי ז'בוטינסקי, ואם אכן ריכז בו ז'בוטינסקי עצמו — אולי דיבר בו בשל התזכיר הזה, אך, מכל-מקום, לא פעל כדי לנסות לממש אותו כמבצע העיקרי שבו מתמקדת התנועה כולה. כל זה לא מונע מבעלי הערויות והמסורת ההיסטורית של האצ"ל לכתוב בלשון חרי-משמעות, כאילו התחיל ז'בוטינסקי לשוחח עם מקורביו על רעיון "ההעפלה המזוינת" בעל רעיון "קצת פנטסטי, אבל בכל זאת הגיוני", כלומר, כרעיון מבצעי. הם אפילו טוענים, כי בפגישה בפאריס בראשית פברואר 1939 הוסכם בין נציגי הצ"ח, בית"ר והאצ"ל על התארגנות לקראת "העפלה מזוינת", ואף נעשו הכנות ממשיות לקראת מימוש התכנית ב-1 בספטמבר 1939 חוץ קבלת סיוע מאנשי צבא פולניים⁴³. כל העדויות הללו, חובה להעיר, הן עדויות לאחר זמן, שאין להם שום תימוכין בכתובים (ובכלל זה ממכתביו הפרטיים של ז'בוטינסקי) ואשר כוונתן לקבוע שז'בוטינסקי הוא שיזם את תכנית "ההעפלה המזוינת" והוא שדחף למימושה. אף-על-פי-כן, כפי שנראה בהמשך, התואר "אבי המרד" לא ניתן לז'בוטינסקי בזכות "תכנית" אלו, שהגה לכאורה עם כמה מאנשי-סודו, אלא בזכות תכנית אחרת. כנוסח הדברים שמביא הר"ר יוחנן באדר בשמו של ז'בוטינסקי, כאילו היישוב היה חייב אפילו בעל-כורחו לשותף פעולה עם הכוח הפולש וכי לערבים יש כוח צבאי נחות, יש סחירה מוחלטת לדרכים שאמר ז'בוטינסקי בפומבי באותו עניין⁴⁴.

כאמור, לפנינו עדויות בעל-פה בלבד, ואין שום ראיה בכתב שז'בוטינסקי הורה להתחיל בארגון העפלה מזוינת. לפי תכנית מחשבתו, היה בוודאי מובן לראות כתיוב תכנית של העפלה גדולה, אוונטוריום רחב-היקף, שחיה תשוכה מוחצת ל"ספר הלבן" ותהיה אולי

41. חיים לוד-ליטאי, אף-על-פי, ספר עליה ב, תל-אביב, תשי"ז, עמ' 265-271. הוא מביא שם את תזכירו של ערי ז'בוטינסקי, שנוסחו המקורי לא נמצא. תכנית מדובר על עשרת אלפים עולים, ואילו בפרשנותו של המחבר נאמר כי "כך נולדה התכנית הגדולה בדבר העלאת חמישים אלף יהודים בבת אחת — אשר ינחתו בחופי הארץ לאור היום". בכל מקרה, לא מדובר בתוכנית הזו בפלישה לשם כיבוש צבאי, אלא לשם אפקט פוליטי — כללי ופנים יישובי — ושינוי המכנה הפוליטי ביישוב.

42. שם, עמ' 271. המחבר כותב כלשון הפרזה על הקמת מחנות, שבהם רוכזו המועמדים לעלייה זו, נערכו אימונים צבאיים ודוכו הנשק שנועד לעולים. רומה כי צריך להרגיש, כי העלייה לספינות נעשתה מנמלי הים השחור, והיה צורך להשיג את רשותה של ממשלת רומניה למעבר אנשים נושאי נשק — הסכמה שככל הנראה לא הייתה ניתנת. ואף לא ניתנה בתקופה המדוברת!

43. ראה סיכום עניין זה בספר בית"ר (הע' 14 לעיל), עמ' 947, והוא נסמך על עדויות של יוחנן באדר ומארכ שווארץ; ראה: י' באדר, "תכנית ההעפלה המזוינת 1939", זאב ז'בוטינסקי, הוצאת שלטון בית"ר, 1949; מ"ז חבי"ב, 33/9; ניכ (הע' 15 לעיל), עמ' 279-281, הנסמך על אותו מקור. ר"ד אלדר מספר על שיחה שהתקיימה בוויילנה ובה השתתף גם אורי צבי גרינבדג; במהלכה העלה ז'בוטינסקי את תכנית "ציון-סיים" ואת תכנית מאה האלף כתכנית חלופית. נראה כעליל בי בני שיחו לא נטו אמון רב כדבריו של ז'בוטינסקי כתכנית ההעפלה המזוינת. ראה: מעשר ראשון (הע' 26 לעיל), עמ' לד.

44. יוחנן באדר, שם.

45. ראה: יעקב גולדשטיין, "ר' בן-גוריון וח' ארלוזורוב — הקריאה למרד", הרבעון למחקר חברתי, גליון 4 (1973), עמ' 43-54. בן-גוריון, כדג האכזבה מהמדיניות הבריטית, סבר כי על הציונות לפנות למדיניות של כוח אך לא נגר בריטניה, אלא במגמה לדכוש את עזרת בריטניה. ראה: דוד בן-גוריון, זכרונות, ה, תל-אביב, 1983, עמ' 295, ומכתב לשרתוק מ-20.9.1938, עמ' 265. ראוי לציין, כי מראשית ינואר 1939 ארגנה הכוללת הבריטית תטיבה מיוחדת לטיפול בענייני העלייה, והצי הבריטי חסם כהצלחה את תופי הארץ. כרוז אפוא, כי "תכנית הנחיתה הגדולה" הייתה פרי הדמיון, ולא פחות מכך כרוז כי האגרה בדבר "כיבוש הארץ", שנמנע כשל פרוץ המלחמה העולמית, אי שם כמרוצת 1940 או 1941, גם היא אינה אלא פרי הרמיון ומשאלת הלב.

46. שכתמן (הע' 21 לעיל), עמ' 260.

47. שם, עמ' 260-261. ראה גם: חרות, 5 ביולי 1945, שם כותב בגין כי "כשלהי הקיץ של שנת 1939 היכר האיש (ז'בוטינסקי) מנשר אל הנוער העברי, מנשר שלא ראה, כגלל התפתחות המאורעות הכי-לאומיים, את אור היום, וכו נאמר: 'נוכחנו לדעת, כי הדרך היחידה המובילה לשחרור ארצנו היא — החרב...'. ראה גם: ספר בית"ר (הע' 14 לעיל), עמ' 970, הכותב כי בכרוז הזה נקרא הנוער היהודי כולו להחגיט "לכל מטרה", כגולה ככארץ-ישראל.

הכיווגראף של ז'בוטינסקי, שהיה קרוב לו יותר ממפקדי האצ"ל, מאופק הרכה יותר. הוא מדבר על שש מעטפות שכללו בשלמותן "מיתווה מושלם למרד צבאי" של הארגון הצבאי הלאומי. וזה היה ה"מיתווה" השלם:

באוקטובר 1939 תגיע לחוף ארץ-ישראל אניית עולים ותעלה את אנשיה בלב הארץ, בחל-אכיב, אם ייתכן. ז'בוטינסקי יהיה ביניהם. האצ"ל צריך להבטיח עלייתם לחוף, בכוח הזרוע, אם יש צורך. כעת ובעונה אחת צריכה לפרוץ התקוממות מזויינת גלויה ובה יש להשתלט על בנייני ממשלה, כל כמה שניתן, ובראש ובראשונה על בנין הממשלה בירושלים, ולהניף עליהם את הדגל הלאומי. כעמדות הללו יש להחזיק, בלי שים לב לקרבנות, לפחות עשרים וארבע שעות; לחפיסתו של ז'בוטינסקי יש להתנגד לפחות אותה תקופת-זמן. בשעת הכיבוש, הקצר, של עמדות המפתח הממשלתיות יוכרו על ממשלה זמנית של העם היהודי כעת ובעונה אחת בכירות אירופה המערבית וארצות-הברית, וזו תפעל לאחר זה בממשלה-כגולה, בהתגלמות הריבונות היהודית בארץ-ישראל⁵⁰.

הפעד בין שתי הגרסאות כולט לעין. בראשונה מדובר על "צי ספינות גדול", על "חמש רכבות" עולים חמושים ועל חכנית כיבוש מקיפה, כולל מתקנים אסטרטגיים ושרדות-תעופה. בשנייה מדובר על אנייה אחת ועל כיבוש בנייני ממשלה. הצד השווה שבהן, שמדברות על פעולה צבאית שתימשך עשרים וארבע שעות לפחות. לפי שכטמן, מה שהטריד יותר מכל את ז'בוטינסקי היתה השאלה, אם מסוגל הארגון להוציא אל הפועל "מרד כזה" בצורה יעילה ורכת-רושם "לכל יתקלש לאופריטה"⁵¹.

המסורת ההיסטורית ובעלי העדות, שעל ערוותם נשענת המסורת, מספרים על-אודות החכנית הזאת מתוך גישה רצינית ומכבדת, ואינם מוצאים לנכון, מטעמים שונים, להציגה כפי שאכן נראתה גם בעת שנהגתה: חכנית דון-קישוטית המגלה ריחוק טראגי מן המציאות. היא היתה עלולה, אילו יצאה לפועל, להביא לחודכנו של האצ"ל ולהסתחים כפיאסקו גדול. גם סיכויי הגשמתה ככזאת היו קלושים עד מאוד. ההנחה, כי להכרזה על הקמת ממשלה גולה מטעם התנועה הרביזיוניסטית האופוזיציונית היה יכול להיות אפקט מדיני כלשהו, גם היא הנתה שאין לה על מה לסמוך. נראה אפוא, כי היחס האוהד והרציני שמגלה המסורת ההיסטורית כלפי התכנית, נובע מהרצון להפוך אותה לחוליית-הקשר ההדוקה בין ז'בוטינסקי לבין "הכרזת המרד" של האצ"ל בפברואר 1944, ובכך ליצור רצף היסטורי פנימי כלתי נפגם בתולדות החנועה. יש אף הרואים בתכנית התקרבות של ז'בוטינסקי להשקפות האצ"ל, ועל-כן משכחים את המנהיג בן השישים שידע לחולל מפנה כה דראמטי כהשקפת-עולמו. התכנית באה על מפקדת האצ"ל כהפתעה גמורה, והיא לא ראתה בה תכנית בת-כיצוע. כותב חולדות האצ"ל מספר, כי התקבלה בהערכה משום שהתכנית גאלה את אמונתם בז'בוטינסקי והוכיחה כי כדאי היה לחכות עד ש"יתגיייר" לדרכי האצ"ל⁵². הערה שהיא עצמה

בתכנית העפלה דחכת-היקף. הלך-רוח זה קירב אותו לשעה קלה להלך-הרוח הראדיקאלי בכית"ד ובאצ"ל. בסוף יולי שוחח עם בנו ועם שליח האצ"ל אליו, חיים לובינסקי, על האפשרות שהוא עצמו יעמוד בראשה של נחיתה מזוינת מן הים. הוא שאל, לפי העדויות, אם יוכל הארגון לדאוג לנחיתה כחוף תל-אביב, והתל מתכנן תכנית אופראטיבית לשחף רכבות מעפילים חמושים כתכנית של העפלה ומרד גם יחד. בנו מספר, כי היסס הדכה לדבר על מימוש התכנית, מפני "חולשת לכה של אמי"⁴⁸. ככל הידוע לנו, הרי חוץ מן השיחות הנזכרות, אם אכן זה היה תוכנו, לא נקט ז'בוטינסקי שום יזמה אישית להכין אח האמצעים הדרושים לפעולה גדולה ונועזת כל-כך של העפלה מזוינת לארץ-ישראל. אפילו נקבל את עדותם של בעלי העדות כאותנטית ונכונה, אין בזאת כדי להתמיהא בז'בוטינסקי בתור מנהיג ומארגן של תכנית כה נועזת היושב מדחוק וכמעט שאינו חודם דבר — לבד מכמה שיחות לא מחייכות ודברי עידוד — לארגון פעולה מהפכנית ומסוכנת כל-כך.

והנה, בסוף 1939 מפחיע ז'בוטינסקי את מפקדת האצ"ל בתל-אביב. ארבעה מכתבים הגיעו אליה: אחד על-ידי שליח (לובינסקי), ושלושה באמצעות הדואר, כתובות בצופן (שהמפתח שלו לא הגיע ולא נמצא!) ובו הוא מורה למפקדה לבחון את האפשרות להוציא אל הפועל כמרצת תודש אוקטובר תכנית של פלישה ומרד, מתוך הנחה כי המצב הבין-לאומי ("תקופת הריזון") מאפשר להשיג תמודה חיובית מנקודת-מבט ציונית ("המשק העולמי") בפעולה דראמאטית ("גמילות חסדים עצומה"). הואיל והמפתח לצופן לא הגיע לידי המפקדה, יכלה ללמוד על תוכן המכתבים רק מפי השליח שביקד אצל ז'בוטינסקי והביא אתו את הראשון שבהם. יש שתי גרסאות, שונות זו מזו בקווים הכלליים והמהותיים, שבשתי ההיסטוריוגרפיות החשובות של התנועה: בכיווגראפיה של שכטמן (שממנו שאב ניב את ידיעותיו) ובספר בית"ר.

בספר בית"ר מצויה הגרסה הזאת:

התכנית חייבה להקים צי ספינות גדול, להסעת רכבות, על הרכב חמושים, ולהורים לאור יום, אפילו בכוח הנשק, אם אפשר — בתל-אביב. וכאמור, ז'בוטינסקי הכריע בלבו, שהוא יהא בין המעפילים. האצ"ל יבטיח את העלאת האנשים אל החוף, ואתו זמן ייכבשו בנייני הממשלה המרכזיים בערי הארץ, וקודם כל — בנייני הממשלה בירושלים, ויונף עליהם הדגל הלאומי. תוכנית הכיבוש הקיפה אף מתקנים אסטרטגיים, כנייני משטרה, תחנות רכבת ושרדות תעופה. עיקרה של התוכנית ככך, שכוחות הכיבוש יעמדו בכל עמדותיהם — בלא שימת-לב לקורבנות — לפחות עשרים וארבע שעות. אותו זמן יכריז ז'בוטינסקי על הקמתה של המרינה העברית, ובעקבותיה תוצדק לאתר מכן הקמת ממשלה עברית גולה כחוף-לארץ... מתבודד ככפר נופש צרפתי עיכד ושיפץ ז'בוטינסקי את התכנית הגדולה שלו, וזו הקיפה מספר גדול של מעפילים חמושים, שעברה את המספר של הרכבה, ולפי עדויות שונות — הגיעה אל שלוש הרכבות, וארבע הרכבות, והועמרה לאחרונה על חמש רכבות⁴⁹.

48. עדותו של ערי ז'בוטינסקי, מ"ז תכ"פ 52/1; ערי ז'בוטינסקי, אבי, זאב ז'בוטינסקי, תל-אביב, 1980, עמ' 88. העדות נכתב מאופקת הרבה יותר, ואינה גרסת העפלה מזוינת כה גדולה ונועזת.

49. כן-ירוחם (הע' 14 לעיל), עמ' 971-972 (ההשמטה — שלי). הכותב אינו חש באירוניה של הסיטואציה, שבה יושב ז'בוטינסקי בכפר נופש צרפתי (לכאורה כרי להגות בתכנית המכעצית), שוקל בדעתו מספרים שונים, מנותקים מכל מציאות, ולבסוף מנסח תכנית פאנטאסטית לגמרי. אין הוא מבחין כאן בניתוק הגמור של ז'בוטינסקי מן המציאות, אלא, כמיטב המסורת ההיסטורית הנידונה, מגלה כאן חוש ריאלי למופת וחזון לאומי מבריק...

50. שכטמן (הע' 21 לעיל), עמ' 264.

51. שם, שם.

52. ניב (הע' 15 לעיל), עמ' 155. ספר תולדות ההגנה העין טוען, כי תכנית המרד לא נועדה אלא להסב את תומכי שטרן בארגון לצד ז'בוטינסקי ורויאל נאמו; ראה: כרך ג, חלק ראשון, עמ' 66. במאוחר ניסה אלדר להסביר את "התפנית הדראמאטית" של ז'בוטינסקי בכך שנכנע לא לקו של האצ"ל, אלא — "ומי ממודעיו לא ידע זאת — לא להם נכנע כי אם לעצמו"; ראה מאמרו "בין יגון לשלטון", ידיעות אחרונות, 8.7.1983.

[1]

במסורת ההיסטורית של האצ"ל ושל תנועת החרות זכה, כאמור, ז'בוטינסקי כחואר "אבי המרד" כעיקר בזכות "תכנית המרד" שלו מאוגוסט 1939. אמנם לעתים הייחוס הוא ל"מרד" כמובן הכלול שלו, אך ברוב המקרים יש ייחוס ישיר בין החואר לבין התכנית והאכהות על הרעיון שביסוד התכנית. כפרסומי האצ"ל הראשונים דובר על ז'בוטינסקי כעיקר כעל ציוני מהפכן "שחינך והקים דור של לוחמים עבריים", כמי "ששירת המרד היתה שירת לבו ומנגינת רמו" ועוד⁵⁷. גם בטקסטים אחרים הוא מתואר כ"מורה המרד", שתלמידיו הגשימו את תורתו ואשר מלתמתם כמתחרת היתה "עשיית רצונו" והגשמה הלכה למעשה של "תורת המרד" שלו⁵⁸. אך כמהרה הפכה הקביעה כי ז'בוטינסקי הגה ויזם את "המרד" של האצ"ל אכן-פינה במסורת ההיסטורית וכתודעה ההיסטורית המוסכמת של אנשי הארגון, מסורת שאינה טעונה הוכחה העוברת מטקסט לטקסט. לעתים אמנם נזקקים הטקסטים לניסוח מעורפל, אך לעתים קרובות יותר הם קובעים באופן חד-משמעי כי ז'בוטינסקי היה זה "שתיכנן במתחרת את המרד המזוין" או "התווה תכנית למרד מזוין"⁵⁹. כך הופכת התכנית מאוגוסט 1939 לתכנית שעתידיה היתה לצאת אל הפועל, אלמלא פרצה המלחמה העולמית ושיכשה את התכנית, או למעשה דחתה את מימושה לפברואר 1944.

כ"הכרזת המרד" מפברואר 1944⁶⁰ היו שלוש קביעות עקרוניות: א. שלטון המאנדאט בארץ-ישראל איננו שלטון חוקי, אלא "שלטון זר" שאיבד את הלגיטימיות שלו מכל-וכל; ב. המאבק המזוין בכריטיניה אינו מיועד להביא לכיטול "הספר הלבן" ולמריניות כריטית פרו-ציונית, אלא להביא לסיומו לאלתר של המאנדאט הכריטי על ארץ-ישראל ולכינונה של מדינה יהודית ריבונית; ג. המאבק בכריטיניה יהיה מאבק מחתרתי מזוין, אלים וממושך, רצוי תוך מרי אקטיבי כללי מצד האוכלוסייה היהודית.

כעניין אחרון זה היטיב כגין עצמו לעמוד על ההבדל בין דגם המרד והכיבוש ובין דרך פעולתו של האצ"ל בשנים 1944-1947, כשכתב: "היה כרוך לנו, כי תהא התפתחות הענינים אשר תהא, הרינו יוצאים למלחמה ממושכת. פעולה חד-פעמית, ותהא המרעישיה ביותר, לא

57. ראה כדור האצ"ל מיום כ"ט תמוז חש"ז והמאמר "לא לשוא עמל", חרות, 5 ביולי 1945.

58. מנחם בגין, "אבי המרד העברי", האומה, מאה שנה להולדתו של ז'בוטינסקי, 61/62 (1980), עמ' 349; וכן מאמרו "נושא התקוה – נושא הרעיון", במחירת, תשל"ח, עמ' 198.

59. ראה: ניב (הע' 15 לעיל), עמ' 281. שלמה לבי-עמי קובע, כי "הספר הלבן" הוא שדחף את ז'בוטינסקי לאמץ את תכנית המרד כצד נואש – במאבק ובמרד, תל-אביב, 1978, עמ' 128-129. ויש שאינם נזקקים לתיאור הלכטים והתמורה, אלא קובעים כי "הוא שתכנן במתחרת את המרד המזוין – אשר אחרי מותו הוכיח את נצחוננו" – יוחנן בארד, ז'בוטינסקי בחזון ובחזית, תל-אביב, 1980, עמ' 3. ואילו בחוכרת דשמית מטעם מרכז ההסברה ז'בוטינסקי – האיש ותורתו, אוקטובר 1980, עמ' 14, כותב משה בלע כי "ז'בוטינסקי היתווה תכנית למרד מזוין – פרצה מלחמת העולם, והגדול רצה, שהמרד הגדול יתכצע וישא פירות דק אחרי מותו". ראה גם: חרות, 9 ביולי 1944; "דבר המפקד הראשי של האצ"ל", 28 בפברואר 1944. יוסף נרבה כותב, כי "יש להניח אפוא כביטחה, שאילו נשאר ז'בוטינסקי בחיים, היה נע אף הוא עם המאורעות, כפי שהתפתחו, וקודא למלחמת-חרוד ולפריקת עול כריטיניה על כל הכרוך בכך". אך זו ספקולאציה ומשאלת לב, שהמחבר אינו מביא אף ראיה רצינית לכיסוסה. ראה: י' נרבה (עורך), ז'בוטינסקי – האיש ומשנתו, תל-אביב, תשמ"א, עמ' 88.

60. הכרזת המרד התפרסמה בחרות, 6 בפברואר 1944.

יש בה כרי להעיד עד כמה עמוק היה המרחק בינו לבינם עד אז. מכל-מקום, קשה להאמין ששיקול כזה עשוי היה להרדיך את מפקדת האצ"ל להסכים לתכנית, שעלולה היתה לסכן את הארגון ואת חיי אנשיו. המסורת ההיסטורית של לח"י מציגה, לעומת זאת, וכצדק, את התכנית כהקלשה של תכניתו של אברהם שטרן וכתכנית סדק. לעומת התכנית על פלישה ככוח צבאי גדול והטלת המצור על העמדות הכריטיות דובר כה על פעולה הפגנתית כלכר⁵³. אולם כהצגה הזאת של הדברים מעמידים תכנית פאנטאסטית אחת מול תכנית פאנטאסטית אחרת, אמנם צנועה ממנה. בין כך ובין כך ראוי לזכור, כי ז'בוטינסקי אכן לא ריכר – גם לפי שתי הגרסאות – על מרד, אלא על פעולה דראמאטית והפגנתית, שלא נועדה לכונן שלטון עברי בארץ-ישראל, אלא לגרום לזעזוע שישנה את המדיניות הכריטית לטובת הציונות. כל שקיווה הוא לפעולה שתמשך עשרים וארבע שעות, ואשר צפה שחסיים ככשלו⁵⁴.

רוקא "תכנית המרד" הזאת מלמדת על הפער כמנטאליות וכגישות בין ז'בוטינסקי לאנשי האצ"ל. הוא דן ב"מרד" באופן קר-מזג, אינסטרומנטלי, לפי התכלית המיידית שלו, אולי אפילו באופן מאקיאוליסטי. המרד היה לרידו הפגנה פוליטית ספקולטיבית שצריכה היתה לשנות מדיניות. הם התייחסו ל"מרד" כאל תכנית מרינית-צבאית ריאלי, טעונה סמליות היסטורית, העשויה כאמת וכתמים להביא לירי כיבוש השלטון בארץ-ישראל. "מחחרת" היתה להם אתוס והוויית-חיים. ה"זינוק" שלו, משלילה מוחלטת של דגם המרד ורעיון המרד כספטמבר 1938 ל"תכנית המרד" מאוגוסט 1939, היה זינוק זמני של יאוש ושל סטייה מדרך-המלך, ולא "התגיירות" או הסתגלות לנסיכות מהפכנית כאמצעות תכנית מהפכנית. כלי-משים אולי חשף ז'בוטינסקי עצמו את מהותה ואת תכליתה של תכנית הסדק שלו כספטמבר 1939, כאשר הורה כמכתב סורי לכל סניפי התנועה, כי עתה, משפרצה המלחמה העולמית, אין מקום יותר ל"ג'סטות גדולות" (there is no place for any big gestures) וכתב כי ארץ-ישראל נכנסה ל"עונה המתה" (dead season) מבחינת הפעילות המרינית והפוליטית כה⁵⁵. תכנית המרד לא נועדה להיות אלא "ג'סטה גדולה", שתכליתה לפרוץ את האפיק הסתום של ההיסטוריה הציונית על-ידי מבקע דראמאטי. המלחמה החזירה אותו כמהרה למסלול העקיב של השקפתו המדינית: שיתוף-פעולה מדיני וצבאי עם כריטיניה. הסכסוך בין הציונות ההרצליאנית וממשלת המאנדאט צריך להישכח עתה, כתב לרזיאל כ-26.9.1939, או לפחות לאכר את עוקצו. "זה הגיון החיים"⁵⁶.

53. שטרן סבר, שזוהי תכנית מאקיאוליסטית שנועדה להביא לחיסולו של האצ"ל, ועצם המתשבה מעירה על הריחוק והעוינות שחש כלפי ז'בוטינסקי וראש התנועה (שכונתה בקור של אנשי האצ"ל "אלינוער").

וראה ערוחו של יונתן דטוש, בראשית הימים – פתיחות עבריות, תל-אביב, 1982, עמ' 25. גם ערוחו אינה מרייקת, שהרי כשהתנגד שטרן לתכנית טרם פרצה המלחמה העולמית השנייה – היא פרצה דק למחרתו של יום! ראה גם: נתן ילין-מור, לחי"י – אנשים, רעיונות, עלילות, חיפה, 1974, עמ' 55-56.

54. מכיוון שאין ביכולתנו לפענח את המכתבים, קשה לרעת מה היה "התכנון המכצע" שלו ואילו אלמנטים הביא כחשכון וממה התעלם.

55. מ"ז א 2/29/18. כך גם כתב כ-21 באוגוסט לוועד המורשים בתל-אביב לא להפריד כערכה של התוית הארץ-ישראלית מכחינה ציונית פנימית; ראה שם.

56. מ"ז א 2/29/21/18.

דיחוקו ממוקד הפעילות האקטיביסטית. כך אפשרה המסורת ההיסטורית לבסס דימוי של היסטוריה רציפה ועקיבה, ונערך מעין פיוס היסטורי דטרואקטיבי בין ז'בוטינסקי לבין האופוזיציה שקמה נגדו משורות כית"ר והאצ"ל.

2. ייחוס האבהות לדעיון המדר מילא תפקיד חשוב בוויכוח בין האצ"ל ללח"י בתקופת המאבק. אנשי לח"י ראו באברהם שטרן יוזם תכנית המדר ומתרגם נכונת המדר של אודי צכי גרינבדג ללשון המעש ומכשיר הכלים למימושה. כל זאת בניגוד לעמדתו של ז'בוטינסקי ועמדת רוב התנועה. ייחוס אבהות לדעיון המדר ולתכנית המדר באה, לפי השקפה זאת, ליטול משטרן את זכות הראשונים המגיעה לו כהוגה ויוזם הרעיון וליצור רציפות ללא פגם בין הצה"ר, כית"ר והאצ"ל, וכין ז'בוטינסקי לבגין, בחינת שלשלת אחת לא נפגמת, תוך פסיתה גסה והתעלמות מכוונת מתפקידו של "יאיר" ומראשוניותו הכרודה של לח"י. בצדק טענו אפוא דאשי לח"י נגד המסורת ההיסטורית של האצ"ל, שניסתה להעלים או לטשטש את הקרע, את עמדתו האמיתית של ז'בוטינסקי ואת העובדה שלח"י קדם לאצ"ל בהסקת המסקנות ובמימוש רעיון המדר בארבע שנים⁶⁴.

3. ייחוס האבהות להכרזת המדר של האצ"ל לז'בוטינסקי מילא תפקיד חשוב גם כמאבק בין האצ"ל לעסקני התנועה הפוליטית, שראו עצמם ממשיכי הקו המדיני וההשקפה המדינית של ז'בוטינסקי. לפי דאוש עניינם היה מאבק האצ"ל פרק-ביניים בתולדות התנועה, ולא פרק רציף ומהותי, ועל-כן סברו, כי משהסתיימה מלחמת המחתרת צדיכים דאשי האצ"ל להתזיר את שרכיט ההנהגה לידי העסקנים המפלגתיים. ייחוס האבהות למלחמת המחתרת של האצ"ל באה לקבוע את האצ"ל וראשיו — גם לעתיד — כממשיכי דרכו ויורשי הגליטימיים של ז'בוטינסקי. לתואר "אבי המרד" היה אפוא תפקיד חשוב בקביעת מעמדו של ז'בוטינסקי בתנועה הציונית בכלל ובמאבקים הפנימיים בתנועה הרביזיוניסטית-הז'בוטינסקאית ושלוחותיה על המורשה והידרשה של ז'בוטינסקי, ועל עיצוב דרכה של התנועה הפוליטית החדשה — תנועת החרות — כמדינת ישראל⁶⁵.

תקבע את גודל המערכה. היא הכדת לבצע או לנסות לבצע, פעולות רבות...⁶¹. לאור הדברים האלה צריך, כמדומה, להטיל ספק ברצינות היחס לתכנית ה"מרעשה ביותר" של ז'בוטינסקי מאוגוסט 1939, ולתמוה על יחסם הרציני של אנשי האצ"ל כלפי אופיה ותוכנה, שהדי עצמתה של בריטניה ערכ מלחמת העולם השנייה היתה כוודאי גדולה (וכוודאי שכך היו פני הדברים כדימויה של בריטניה אצל ז'בוטינסקי ותנועתו!) מוזו שכשלהי המלחמה העולמית. דברי כגין מעידים אף הם כאלף עדים על הפער העמוק והיסודי, שהיה בין הפאנאטיקה הצבאית של השנים 1938-1939 וכין האידאולוגיה והפראקטיקה של ארגון מתחרתי המתאים עצמו לנסיבות ולתנאים.

אין צל של ספק שז'בוטינסקי לא ערער על החוקיות של שלטון המאנדרט בארץ-ישראל מכללו, אלא רק ערער על חוקיות של צעדים שונים שנקט השלטון הזה בארץ. הוא לא הגה מאבק מזוין נגד בריטניה, שצריך היה להביא לידי פינוי הכרטיס מארץ-ישראל, וכל תפיסת-עולמו דחתה רעיון של ארגון צבאי מתחרתי ובלתי ליגאלי, בשל חוסר הערך שמצא בו מכחינה מדינית וצבאית כאחד⁶².

מה היה אפוא התפקיד התינוני כל-כך של ייחוס האבהות לדעיון המדר לז'בוטינסקי והפיתחו לאבן-פינה בתודעה ההיסטורית העצמית של אנשי האצ"ל ותנועת החרות? רומה כי ייחוס האבהות בא למלא שלושה תפקידים:

1. הוא ביסס את התודעה ההיסטורית הרביזיוניסטית, שבה יש לז'בוטינסקי מעמד של מחולל ומנהיג, שהדברים התרחשו תמיד על-פי תחזיתו וכהתאם לניחותו הצודק את המציאות. בכך ניטלה מן ההיסטוריה של התנועה הדינאמיקה הפנימית שכתובה, הוקהו כל הניגודים, נעלמו המאבקים והמתחים ונוצר תהליך היסטורי רצוף ועקיב, ללא פגימות, שכראשו עומד והולך תמיד ז'בוטינסקי. ככך מתייצב מעמדו היחיד במינו של ז'בוטינסקי בתנועתו, והוא נתפס גם כעניין זה כמכונן וכמעניק הלגיטימציה ההיסטורית, בחייו ולאחר מותו⁶³. ייתכן כי בהעניקם לו את כתר האבהות ביקשו אנשי האצ"ל יוצאי כית"ר ואוהדי האצ"ל בכית"ר וכצה"ל לפצות את מנהיגם (ואת עצמם), מפרספקטיבה היסטורית, על המאבק שניהלו בו ועל

64. אלדר, "מנחם בגין, עלה על קברו של יאיר!" (הע' 17 לעיל). הוא כותב, בצדק, כי שטרן הגיע ב-1940 למסקנה, שיש להכריז מדר ולשם כך לפרוש מהמסגרת הפוליטית. המסורת ההיסטורית של האצ"ל התקשתה להתמודד עם תיאור היסטורי מהימן זה והעריפה להתעלם ממנו. במקום להשיב דברים ברורים כי הכרזת מדר איננה רק שאלה של "פרינציפ", כפי שכותב אלדר, אלא גם שאלה של עיתוי ואמצעים וכי לח"י פתח ב"מרד" בעיתוי לא מתאים, ללא אמצעים ולכן גם ללא תכלית ממשות כלשהי. ילין-מור (הע' 53 לעיל), עמ' 180. כתב, כלא מעט סארקאזם מוצדק, על נסיונו של בגין לכפות על לח"י מעין "יודיו". שהארגון מכיר לז'בוטינסקי ככמורה הדור. וראה גם הערותיו כעניין האופי ה"אורפטור" של "הכרזת המדר" של האצ"ל המתכחשת לדאשוניותו של לח"י. כביוגרפיה המעין-דשמיית של בגין, לעומת זאת, לא מהססים המחברים לקבוע, כי כבר בשנת 1939 החל בגין בהכנות, כחוקף תפקידו כנציג כית"ר כפולין, לממש את תכנית המדר של ז'בוטינסקי. ראה: אכיעזר גולן ושלמה נקדימון. בגין, ירושלים, 1978, עמ' 50-54. אין צורך להעיר, כי באוגוסט 1939 לא ידע בגין דבר וחצי דבר על "תכנית המדר" של ז'בוטינסקי, שעליה יכול היה ללמוד רק עם כואו ארצה ב-1942. יש כאן נסיון ברור לקבוע, גם בעניין זה, רציפות של שושלת בין בגין לז'בוטינסקי, שבגין וחסיריו ייחסו לקביעתה חשיבות עצומה.

65. כיטוי פומבי ראשון לקרע בין מפקדת האצ"ל החדשה להנהגת הצה"ר בארץ-ישראל ניתן בעיתון האצ"ל חרות ב-15 בספטמבר 1944, אחרי שהעיתון המשקיף, בטאון הצה"ר מ-16.7.1944 גינה את פעולות האצ"ל וקבע שהן פוגעות במאבק המדיני שלו. העיתון נקדא לסלק את שמו של ז'בוטינסקי מעמודו הראשון מפני "כבודו של המנהיג המת".

61. מנחם בגין, המרד, תל-אביב, תשל"ר, עמ' 59. מפקדת האצ"ל גם דחתה את ההצעה של משלחת האצ"ל כגולה לפעול לפי רוח תכניתו של ז'בוטינסקי ולהכריז על ממשלה עברית גולה. בגין גם דחה כל הקבלה של המדר של האצ"ל למרידות היהודים כרומאים, שהדי הללו נסחיימו במפלה ובחורבן והתחסו על "דגש טבעי" של חירות לאומית ולא על שיקול ריאליסטי — שם, עמ' 64. בגין מספר על רעיון דומה שעלה בקיץ תש"ד כמפקדת האצ"ל לכבוש את ארמון הנציב, לקחת כשבי אח הנציב העליון מק-מייכל ולהכריז על ביטול השלטון הבריטי בארץ-ישראל. אך לאחר שנשקל העניין הוחלט כי "למען העתיד דווקא אסור לנו לסכן את הכל, או כמעט את הכל, אפילו למען פעולה צבאית איריה, בעלת ערך מדיני גדול; ראה: המרד, עמ' 167.

62. זאב ז'בוטינסקי, שאלת התגנה בא"י, ירושלים, כ"ז באב תרפ"ט, עמ' 9-11. הוא מדיגיש שם גם את הערך הצבאי של האיתון והתרגולת והן את האופי הטכסי שלו: "הצבא, כבגדי-השרד שלו, הפאראדות שלו, כל התפארת הרשמית — יש לו ערך משפיע".

63. אכ"א אחימאיר כתב בעניין זה: "כחסירות קיים מושג של שושלת. מת האדמו"ד וכא יורשו. אבל ישנם חסידים שלאחר מות ה'רבי' שלהם לא בא יורש, והם נשארים כלי רבי עלי אדמות. אלה הם חסידיו רבי נחמן מברצל. אלה אינם וקוקים לדבי חי, לדכי כשר ורם — — אף אנו הנוגו חסידים ברצל בציונות" — "הוד והדר", המשקיף, 10.7.1945. היפוכם של דברים כתב אחימאיר כרשימה בשם "אדמו"רים, חסידים ומתנגדים", עם קריאת הגבר, תל-אביב [תש"ד], עמ' 210-211. שם הוא כותב, שז'בוטינסקי לא היה מוכשר מכחינת אופיו למלא תפקיד של אדמו"ר.